

EKOLOGIK MADANIYAT VA DINIY QADRIYATLARNING IJTIMOIIY-MADANIY TRANSFORMATSIYASI

Qilichev Feruzbek To'ychi o'g'li, O'zbekiston Milliy universiteti, falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

SOCIOCULTURAL TRANSFORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE AND RELIGIOUS VALUES

Kilichev Feruzbek Toychi o'g'li, National University of Uzbekistan, Doctor of Philosophy (PhD)

СОЦИОКУЛЬТУРНАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И РЕЛИГИОЗНЫХ ЦЕННОСТЕЙ

Киличев Ферузбек Тойчи оглы, Национальный университет Узбекистана, доктор философии (PhD)

Annotatsiya: Maqolada ekologik madaniyat va diniy qadriyatlarning transformatsiyasi, ularning insonlarda atrof-muhitga hamda ona tabiatga bo'lgan munosabatini ijobiy tomonga o'zgartirish, bugungi kunda global ekologik muammolar va ularning salbiy oqibatlarini bartaraf etish, jumladan suv resurslarining yetishmasligi, global iqlim o'zgarishlari to'g'risida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: ekologik madaniyat, ona tabiat, ijtimoiy-madaniy omillar, fan-texnika, global iqlim o'zgarishi, diniy ong.

Abstract: The article discusses the transformation of ecological culture and religious values, changing their attitude towards the environment and mother nature in a positive way, eliminating global environmental problems and their negative consequences, including the lack of water resources, global climate changes.

Key words: ecological culture, mother nature, socio-cultural factors, science and technology, global climate change, religious consciousness.

Аннотация: В статье рассматривается трансформация экологической культуры и религиозных ценностей, изменение отношения к окружающей среде и родной природе в положительную сторону, устранение глобальных экологических проблем и их негативных последствий, в том числе нехватки водных ресурсов, глобальных изменений климата.

Ключевые слова: экологическая культура, родная природа, социокультурные факторы, наука и технологии, глобальное изменение климата, религиозное сознание.

<https://orcid.org/0009-0004-1434-4274>

e-mail:
qilichevferuzbek@gmail.com

KIRISH. Har qanday an'anaviy din insoniyat tarixida alohida o'rin tutadi. Diniy ongi shakllanmagan xalq bo'lmagan. Biroq odamlarning dinga munosabati vaqti-vaqti bilan turlicha takomillashib borgan. Buning uchun, avvalo, diniy qiziqish va bilim har bir ongli insonning ma'naviy ehtiyojlaridan kelib chiqadi. O'zbek xalqi uchun, ayniqsa, mustaqillikning ilk kunlaridanoq bunday ma'naviy ehtiyoj alohida o'rin tutadi. Xalqimizning o'rta asrlarga borib taqaladigan tarixida diniy tinchlik va xalqlarning totuvligi masalasi doimo kun tartibida bo'lib kelgan. Bunday jamiyatning yaxlitligi, o'z navbatida, har bir dunyoviy davlatda erkin faoliyat yuritayotgan an'anaviy dinlarning bebaho boyligidir. Shu boisdan ham G.N.Eshanova "Diniy qadriyatlar tizimi ideal tarzda namoyon bo'ladi, shuningdek inson ilohiy qonunlarni muqaddas qadriyat sifatida qabul qiladi. Diniy e'tiqod hamisha insoniyat axloqining poydevorini tashkil etib kelgan"[4.12] deb ta'kidlaydi.

O'zbekiston mustaqillikka erishgunga qadar o'zini dunyoviy davlat sifatida shakllantirgan edi. Davlatimiz tomonidan diniy sohada jamiyatda totuvlik va hamjihatlikni saqlash, rivojlantirishga qaratilgan konstruktiv siyosat izchil olib borilib, bu borada ko'plab dasturlar qabul qilindi. Ularni amalga oshirishda mamlakatimizdagi turli diniy birlashmalarning vakillari ishtirok etmoqda. Buning sababi bugungi kunda dunyoda etnik va diniy nizolarning ko'pligidir. O'zbekiston sharoitida diniy konfessiyalarning faoliyati va ularda qadriyatlarga munosabat orqali ekologik madaniyatni shakllantirishga teng imkoniyat yaratilgan. 30 yillik suverenitet davomida mamlakatimizda ana shunday hamkorlik va tinchlikka da'vat etuvchi diniy qadriyatlar masalasi doimo dolzarb bo'lib kelgan. O'zbek xalqi azaldan dinni milliy birdamlikning zaruriy sharti deb bilgan, shu bilan birga, milliy qadriyatlar va ma'naviyatga sodiq qolgan.

Islom dini dastlab yurtimizga zo'rlik bilan emas, tinch yo'l bilan kirdi. O'zbekiston dunyoviy davlat sifatida o'z boshqaruv tizimida din ishlariga bevosita aralashmagan bo'lsa-da, tinchlik va birodarlikni targ'ib qiluvchi ko'p asrlik diniy qadriyatlar xalq orasida chuqur ildiz otgan. O'zbekiston tarixi bilan shug'ullangan olimlar Sharqda tolerantlik qadimdan mavjudligini, xususan

Kushonlar davlati tarixida turli diniy e'tiqod, qavm vakillari o'zaro tinch-totuv, ahillikda yashagani, Markaziy Osiyoda, hatto siyosiy raqiblarning o'zaro tolerant: xayrixohlik, bir-birini tushunish, rahm-shafqat, murosa va sabr-toqat bilan munosabatda bo'lganliklari haqida ko'plab misollar keltirganlar va hozir ham bu fazilatlar o'zgartirilmadan saqlanib qolganligi haqida fikr yuritganlar[3.37].

Bu, o'z navbatida, o'zbek xalqining milliy o'ziga xosligi va diniy pozitsiyasi azaldan muvaffaqiyatli uyg'unlashganidan dalolat beradi. Masalan, sunnat, er-xotinning nikohi, Qurbon hayitlari, motam, sadaqa, fitr, fотиha va boshqalar. Diniy an'analar o'zining hayotiyligini isbotladi. O'z navbatida "...diniy qadriyatlar har bir dinning muqaddas kitoblari, ta'limotlari bilan bog'liq holda izohlanadi. Borliqni, insonni Yaratuvchi, Boshqaruvchi, adolatning yuksak namunasi sifatida haqiqat, adolat, ezgulik, yaxshilik, saxovat, go'zallik va boshqa ma'naviy barkamollikning oliy namunasi bo'lgan Allohga munosabat qadriyatdir. Alloh yaratganlari ichida insonni Xalifa sifatida qadrini ulug'laydi. Inson Yaratgan tomonidan yuborilgan axloqiy qonunlarni muqaddas qadriyat sifatida qabul qiladi hamda axloqiy normalar tizimi shakllanadi"[4.19].

Diniy va dunyoviy qadriyatlar uyg'unligini ta'minlash o'z navbatida ekologik madaniyatni yuksaltiradi. Shu xususda N.Z.Madaminova: "...diniy va dunyoviy qadriyatlar uyg'unligidagi me'yorlarning buzilishi diniy va dunyoviy qadriyatlarning qadrsizlanishi, ya'ni odamlarning axloqiy va akseologik jihatdan tanazzulga uchrashiga olib keladi" [2.23].

Ateizm gullab-yashnagan mamlakatimizda Sovet Ittifoqi parchalanganidan keyin ma'naviy an'analar, diniy qadriyatlar qayta tiklandi. Masjidlar, cherkovlar, ibodatxonalar kabi yangi ibodatxonalar qurildi, eskilari ta'mirlandi. Shu bilan birga, davlat organlari va ko'plab diniy birlashmalar o'rtasidagi o'zaro ishonchli munosabatlar shakllandi. Bunday an'anaviy qadriyatlarning tiklanishiga birinchi turtki bevosita mustaqillik bilan bog'liq edi. Biroq, har bir muvaffaqiyat ortida to'siqlar, kamchiliklar borligi hayot haqiqati hisoblanadi. Zero, mustamlakachilik davrida o'zbek xalqining ma'naviy madaniyat xazinalari ancha zaiflashgan edi. Boshqa tomondan,

diniy e'tiqod erkinligi berilgan bir paytda jamiyat hayotiga salbiy bid'at va missionerlik ham ta'sir ko'rsatdi. Natijada an'anaviy jamiyatda shakllangan ma'naviy qadriyatlarga, milliy va dinlararo totuvlikka, umumiy ichki barqarorlikka tahdid soldi. Bunday muammolarning oldini olish maqsadida mamlakatimizda turli sohalarda respublika miqyosida izchil ishlar amalga oshirilmogda. Xususan, kelajak avlodlarga diniy ma'lumotlarni yetkazish maqsadida maktablarda "Dinshunoslik asoslari" fani qo'shimcha fan sifatida joriy etildi. Universitetlarda dinshunoslik kafedralari ochilib, ularga har yili davlat grantlari ajratildi.

Ma'naviy qadriyatlarning mavjudligi va shaxs tomonidan qadrlanishi istiqbolli hodisadir. Zero, ko'plab hodisalarga qarshi turgan hozirgi globallashuv sharoitida o'z yurtiga, uning ma'naviy qadriyatlariga, an'analariga ega bo'lgan davlatgina global qoloqlik jarayoniga qarshi tura olishi aniq. Bunday qadriyatlar, o'z navbatida, 30 yil davomida jamiyatda qayta tiklandi, endilikda esa uni yosh avlodga yetkazish strategik maqsadga aylangan.

Mamlakatimizdagi diniy vaziyat nuqtayi nazaridan doimiy ravishda kun tartibida turadigan va yangilanishi kerak bo'lgan bir qancha dolzarb masalalar mavjud. Sekulyarizm – bu dunyoviylik yoki dinni inkor etish emas, davlatning diniy bo'lmagan, huquqiy tamoyillar asosida boshqaruvi, davlatning dinga nisbatan tutgan pozitsiyasi demokratik, qonuniy va e'tiqod erkinligini ta'minlaydi. Gumanistik qadriyatlar, vijdon erkinligi, dunyoqarash erkinligi, ma'naviy sohadagi fikrlar xilma-xilligi – bularning barchasi "dunyoviylik" tushunchasiga kiradi. Dunyoviy davlatda din alohida o'rin tutadi. Din davlatdan ajratilgan bo'lsa-da, uni jamiyatdan, xalqning tabiatidan, turmush tarzidan ajratib bo'lmaydi. Binobarin, din dunyoviylik nuqtayi nazaridan ichki siyosatda, fuqarolarning ma'naviy hayoti va madaniyatida muhim omillardan biri hisoblanadi.

Asrlar davomida xalqimiz dinni ma'naviyat asosi deb hisoblab kelgan. Xalqning ma'naviy qadriyatlari din tamoyillari bilan hamohang edi. Dinda axloq, o'zaro hurmat, ahillik, axloq, bilim, mehnatsevarlik, vatanparvarlik va hokazo ko'pgina qadriyat va fazilatlar xalqimizga xos xususiyatlar bilan uzviy bog'lanib, o'ziga xos ma'naviy qadriyatlar majmuasini shakllantirgan. Ya'ni din

ma'naviyati an'anaviy qadriyatlarning asosiga aylangan. Binobarin, din sohasidagi axborot, ma'rifiy ishlarning asosiy yo'nalishlaridan biri an'anaviy qadriyatlarni tiklash bo'ladi. O'z navbatida Sh.O'.Axrorova to'g'ri ta'kidlaganidek, "Diniy qadriyatlar ham "milliylashgan" ko'rinishda amal qilishi, diniy amal va qoidalar yaralishidayoq milliy amal va qoidalarga asoslanganligi, din chegara hatlab o'tayotganda o'z hududi milliy unsurlarini ham olib o'tishini nazarda tutib, ijtimoiy siyosat milliy qadriyatlarni o'rganish va takomillashtirishda mana shu uyg'unlikni e'tiborga olish lozim"[1.13], deydi.

Din va an'ana yonma-yon bo'lsa, din rivojlanadi, urf-odat boyib boradi, millat din ruhini his qiladi, uni qadriyat sifatida qabul qiladi. Ma'naviy qadriyatlarimiz dinimiz va ajdodlar an'analari o'rtasidagi chuqur bog'liqlikning o'rganilgan mahsulidir. Binobarin, din va an'ana birligi o'tmishimiz tarixi, kelajagimiz garovidir.

An'anaviy qadriyatlar zamonaviy dunyoviy jamiyatlarda ijtimoiy-siyosiy munosabatlarni tartibga soluvchi va ichki siyosiy jarayonlarni barqarorlashtiruvchi asosiy omillardan biridir. Nafaqat O'zbekiston jamiyati, balki butun jahon hamjamiyati, jumladan, tarixiy taqdiri mushtarak bo'lgan MDH davlatlari ham bu omilga alohida e'tibor qaratmogda. Hozirgi vaqtda postsovet hududida mamlakat yaxlitligini saqlash maqsadida an'anaviy qadriyatlarni modernizatsiya qilish jadal davom etmogda. Shu munosabat bilan aytish kerakki, radikal diniy oqimlar mafkurasining eng salbiy ta'siri an'anaviy ma'naviy-diniy qadriyatlarni parchalash orqali diniy ongni o'zgartirish jarayonidir. Zero, har qanday yot oqim jamiyatda shakllangan qadriyatlarni yo'q qilish orqali o'zini o'rnatishga yo'l ochadi. Bu esa, o'z navbatida, an'anaviy qadriyatlar bilan bir qatorda ichki barqarorlikning ham zaiflashishiga olib keladi. Binobarin, millatni shakllantirish, qadriyatlarni himoya qilish mamlakatning ichki barqarorligi va davlat poydevori yaxlitligini himoya qilishdir.

Diniy qadriyatlarning asosi tinchlik va totuvlikdir. Chunki faqat tinch-osoyishta hayot dindor kishiga Yaratgan oldidagi insoniy burchlarini bajarish imkonini beradi. Dunyoviy jamiyat nuqtayi nazaridan esa tinchlikning ahamiyati beqiyos. Din ham, dunyo ishlari ham faqat tinchlikda gullab-

yashnaydi. Buni anglash o'z navbatida vatanparvarlik tuyg'ularini tarbiyalaydi, milliy g'oyalar sari yetaklaydi. Zero, tinchlik, barqarorlik va totuvlik faqat qonun, tartib va tizimga asoslangan yagona tuzilma – davlat doirasida o'rnatilishi mumkin. Shuning uchun ham islomda "Vatanni sevish iymondandir", deyiladi, dinga xizmat qilish yurtga xizmat sanaladi. Dinning ma'naviy salohiyati va asl mazmuni inson hayotiga chuqur ma'naviy mazmun baxsh etadi. Dinning faqat rasmiy tomoniga e'tibor qaratish va uning mazmunini nazardan chetda qoldirish – din tushunchasini cheklash, din institutlari doirasini toraytirish, uning hayotiyligi va moslashuvchanligiga sun'iy ravishda putur yetkazishdir. Binobarin, dinning ma'naviy qadriyatlari va salohiyatini to'g'ri baholab, undan to'g'ri foydalansak, jamiyatning ma'naviy saviyasi yuksaladi, dunyoviylikimiz yanada barkamol bo'ladi. Bu borada bevosita diniy bilimlar bilan bog'liq bo'lgan masalalarga e'tibor qaratish lozim. Kishilik jamiyati o'zining butun taraqqiyoti davomida ma'naviy kamolotga e'tibor qaratgan. "Komil inson" ideali barcha jamiyatlarga, barcha dinlarga xosdir. Zero, ma'naviy barkamol inson din nuqtayi nazaridan gunohdan, qonun nuqtayi nazaridan jinoyatdan uzoqlashadi, u eng yaxshi axloqiy g'oyalarga intiladi, insoniyat jamiyatining umumiy manfaati, yuksak ma'naviyatga xizmat qiladi. Shu boisdan ham Sh.O'.Axrorova "Ijtimoiy siyosat milliy qadriyatlar bilan uyg'unlikda diniy qadriyatlarlarning takomillashuvini ham hisobga olishi lozim. Chunki, birinchidan, diniy qadriyatlar milliy qadriyatlar elementlarisiz amal qilmaydi; ikkinchidan, ular o'z navbatida milliy qadriyatlar shakllanishiga ta'sir qiladi; uchinchidan, ularning aksari azaldan muayyan urug'-qabilalar an'alariga ilohiy tus berib, aqidaga aylantirilgan ko'rinishidir;

to'rtinchidan, diniy ta'limot qaysi hududda yaralgan bo'lsa, diniy qoidalarda o'sha hudud xalqlari milliy amal va qoidalarining namoyon bo'lishidir" [1.13] deb yozadi.

XULOSA. Binobarin, nafaqat axborot va targ'ibot sohasi mutaxassislari, balki diniy birlashmalar vakillari ham barcha dinlar, millatlar va insoniyat uchun umumiy bo'lgan ma'naviy qadriyatlarni har tomonlama targ'ib etishi zarur. Shu bilan birga, har bir ma'ruza, nasihatlarini bugungi jamiyatning o'ziga xos jihatlari, taraqqiyot darajasini hisobga olgan holda aytish zarurligiga alohida e'tibor qaratish maqsadga muvofiq. Dinga nisbatan qattiq ta'qiqqlar, ya'ni "Buni qilmasangiz, bo'lmaydi" kabilar bir tomondan nizolarni keltirib chiqarsa, ikkinchi tomondan dindan uzoqlashtiradi. Bugungi jamiyat saviyasi, talab va ehtiyojlarini hisobga olgan holda dinning mazmun-mohiyatiga e'tibor qaratish vaqti keldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Axrorova Sh.Ў. Ўзбекистонда ижтимоий сиёсатни амалга оширишда миллий кадриятларнинг ўрни. Фалс. фан.бўй. фал. док. (PhD) дис. автор.. –Самарқанд, 2021. –Б.13.
2. Мадаминова Н.З. Динийлик ва дунёвийлик конвергенцияси. Замонавий таълим. – Тошкент. 2018. № 9. – Б.23.
3. Пугаченкова Г.А., Ртвеладзе Э.В. и др. Дальверзинтепе – кушанский город на юге Узбекистана. – Ташкент, 1978.
4. Эшанова Г.Н. Диний кадриятлар ва тасвирий санъат интеграциясининг шахс маънавиятига таъсири. Фалс. фан. ном. ...дис. автор.. – Тошкент, 2011. –Б.12.

